ZESZYTY NAUKOWE POLITECHNIKI ŚLĄSKIEJ 1978

Seria: HUTNICTWO z. 14 Nr kol. 545

Zygmunt KLISIEWICZ, Nguyen duc KHIEN
Zdzisław LIPIARZ, Andrzej MENCEL

WPŁYW MIKRODODATKÓW TYTANU I NIOBU NA ŻAROODPORNOŚĆ STOPÓW OPOROWYCH Fe-Cr-Al

Streszczenie. Badano wpływ mikrododatków tytanu i niobu na przyczepność zgorzeliny stopów Fe-Cr-Al żarzonych w atmosferze powietrza w warunkach zmiennych temperatur. Stwierdzono, że szczególnie dobrą przyczepność zgorzeliny wykazują stopy oporowe, które w czasie elektrożużlowego przetapiania intensywnie odtleniono przy użyciu odpowiednio dobranych odtleniaczy oraz stopy modyfikowane w czasie elektrożużlowego przetapiania tytanem i niobem. Zgorzelina tworzęca się na stopach oporowych Fe-Cr-Al zawierających 0,5% Ti charakteryzuje się największą przyczepnością.

1. Wstęp

Produkcja stopów przeznaczonych na oporowe elementy grzejne w związku z zakresem ich zastosowań jest ważnym problemem gospodarczym. Wymagania w odniesieniu do własności użytkowych tych stopów, z uwagi na warunki ich pracy, są szczególnie duże. Dotyczy to przede wszystkim określonych własności fizycznych, żaroodporności w wysokich temperaturach oraz zdolności ich zachowania przez odpowiednio długi czas.

Jednym z typowych ferrytycznych stopów oporowych przeznaczonych do produkcji taśm i drutów jest stop w gatunku H25J5. Stosunkowo duża żaroodporność tej stali pozwala na eksploatację elementów grzejnych w temperaturach do około 1300°C. Podstawowym warunkiem dobrej żaroodporności materiałów oporowych jest szczelna i dobrze przylegająca do podłoża warstwa zgorzeliny.

Głównym składnikiem zgorzeliny tworzącej się na stopach oporowych ferrytycznych w atmosferze utleniającej jest Al_2O_3. Żaroodporność stopów zależy również w znacznym stopniu od rodzaju i składu chemicznego atmosfery.

Zasadniczym warunkiem uzyskania dobrej trwałości tych stopów w danym środowisku jest właściwy ich skład chemiczny, który decyduje o własnościach fizycznych stopów oraz o budowie i przyczepności zgorzeliny. W przypadku stopów oporowych Fe-Cr-Al o własnościach ochronnych zgorzeliny, uwarunkowanych jej budową, decyduje przede wszystkim zawartość podstawowych składników stopu - chromu oraz glinu. W odniesieniu do produkowanych stopów Fe-Cr-Al można stwierdzić, że czym większa zawartość Cr i Al w stopie, tym lepsze własności ochronne wykazuje zgorzelina z uwagi na zwięk-

szenie się w niej zawartości tlenków glinu i chromu, które w przypadku tworzenia zgorzeliny o zwartej budowie hamują przebieg dyfuzji reagentów.

Do uzyskania stopów oporowych zastosowano w tym przypadku elektrożużlowe przetapianie, co gwarantuje poprawę szeregu własności użytkowych uzyskanych metali [1]. Celem badań było określenie wpływu tytanu i niobu wprowadzonego do stopu w czasie EŻP na jego żaroodporność. Podstawą tych badań było założenie, że zarówno EŻP, zmieniając ilość i rozmieszczenie wtrąceń niemetalicznych, jak i tytan oraz niob, z uwagi na tworzenie związków trwałych w wysokich temperaturach i ich oddziaływanie na strukturę stopów i warunki narastania zgorzeliny, wpłynie korzystnie na kształtowanie się żaroodporności.

2. Metodyka badań

Przetopy elektrożużlowe stopów oporowych Fe-Cr-Al (w gat. H25J5) wykonano na urządzeniu laboratoryjnym z zastosowaniem żużla ANF-6. W celu zmniejszenia zgaru glinu oraz tworzenia dogodnych warunków dla wprowadzenia tytanu i niobu w czasie przetopu dozowano do żużla aluminium. Tytan i niob w postaci sproszkowanego Fe-Ti o zawartości 23,8% Ti i Fe-Nb o 62,49% Nb wprowadzono do stopu przez sukcesywne dozowanie go do żużla. Ilość tytanu i niobu wprowadzonego w poszczególnych przetopach podano w tabeli 1.

Tabela 1

Warunki wykonania przetopów elektrożużlowych stopów oporowych Fe-Cr-Al

Nr przetopu	Masa elektrody kg	Masa żużla [kg] (1)	Czas przetopu [min]	Napięcie [V]	Natężenie [A]	Dodatek [g/przetop]	
						Fe-Ti (23,8% Ti) (2)	Fe-Nb (62,49% Nb) (3)
1	11,0	1,6	42	30-35	1150-1200	-	-
2	11,0	1,6	47	35	1100-1150	74,5	-
3	11,0	1,6	36	37	1150-1200	199,0	-
4	11,0	1,6	41	35	1100-1150	223,5	-
5	11,0	1,6	44	35-38	1100-1150	298,0	-
6	11,0	1,6	40	35-38	1190-1200	372,5	-
7	11,0	1,6	45	30	1100	-	-
8	11,0	1,6	45	30-50	1150	-	53,2
9	11,0	1,6	50	30-35	1050-1100	-	79,2
10	11,0	1,6	45	30	1200	-	26,6
11	11,0	1,6	35	30	1150	-	106,4

1) Żużel wstępnie odtleniono aluminium w ilości 40 g/przetop.

2) Wraz z Fe-Ti wprowadzono drut aluminium w ilości 85 g/przetop.

3) Wraz z Fe-Nb wprowadzono drut aluminium w ilości 90 g/przetop.

Do przetapiania stosowano elektrody o średnicy 45 mm oraz krystalizator o średnicy 100 mm (skład chemiczny elektrod podano w tabeli 2).

Tabela 2

Skład chemiczny elektrod ze stopu oporowego H25J5 do elektrożużlowego przetapiania

Nr elektrody	Skład chemiczny [%]										
	C	Mn	Si	P	S	Cr	Al	Ni	Co	Zr	Cu
1-6	0,06	0,43	0,65	0,035	0,007	22,39	5,12	0,50	-	-	0,11
7	0,06	0,39	0,50	0,042	0,009	22,40	5,26	0,37	0,09	0,110	-
8	0,05	0,36	0,50	0,027	0,008	22,70	5,02	0,33	0,08	0,110	-
9	0,06	0,35	0,50	0,033	0,008	21,96	5,13	0,36	0,08	0,105	-
10	0,06	0,36	0,50	0,027	0,009	22,80	5,00	0,31	0,11	0,105	-
11	0,12	0,54	0,55	0,030	0,009	21,16	4,52	0,41	0,08	0,005	-

Uzyskane drogą przetopu elektrożużlowego wlewki przekuto na pręty o średnicy 40 mm. Z prętów tych pobrano próbki do badań żaroodporności oraz do określenia składu chemicznego po EŻP - tabela 3. Żaroodporność próbek z uzyskanych stopów badano metodą utleniania ich w astmosferze powietrza w warunkach zmiennych temperatur w zakresie 20-1250°C oraz 20-1300°C wykonując dla każdej próbki 60 dwugodzinnych cykli żarzenia w danej temperaturze. Stosunek zmian masy próbek w wyniku ich utleniania i odpadania zgorzeliny do początkowej ich powierzchni S_o stanowił w tym przypadku wskaźnik przyczepności zgorzeliny do podłoża. Próbki do badań żaroodporności stopu pobierane były z:

- elektrod stosowanych do przetopu,
- stopu uzyskanego metodą EŻP bez wprowadzenia tytanu oraz niobu,
- stopu uzyskanego metodą EŻP z równoczesnym wprowadzeniem Fe-Ti lub Fe-Nb.

3. Wyniki badań

Za miarę trwałości stopu przyjęto wielkość zmian $\frac{\Delta m}{S_o}$ po wykonaniu 60 cykli żarzenia. Przykładem zmian wartości $\frac{\Delta m}{S_o}$ w czasie żarzenia są wykresy rys. 1 do 3.

Biorąc pod uwagę zawartości tytanu oraz niobu, z danych tabeli 4 wynika, że efektem wprowadzenia tytanu lub niobu do stopu Fe-Cr-Al jest zwiększenie przyczepności zgorzeliny do podłoża -rys. 4 i 5.

Z wykresów tych wynika również, że przyczepność zgorzeliny rośnie ze wzrostem zawartości niobu oraz zawartości tytanu w zakresie 0,2-0,5%.

Tabela 3

Skład chemiczny stopu H25J5 po przetopie elektrożużlowym

Nr przetopu / Nr próby	Skład chemiczny [%]											
	C	Mn	Si	P	S	Cr	Al	Ni	Co	Cu	Ti	Nb
1/1	0,085	0,43	0,79	0,028	0,005	21,95	6,33	0,52	-	0,10	-	-
1/2	0,060	0,42	0,74	0,030	0,005	22,30	5,40	0,52	-	0,10	-	-
1/3	0,055	0,41	0,65	0,028	0,005	22,65	5,04	0,54	-	0,10	-	-
2/1	0,085	0,43	1,06	0,030	0,004	22,20	5,92	0,60	-	0,10	0,15	-
2/2	0,060	0,43	0,66	0,028	0,004	22,15	5,74	0,54	-	0,10	0,13	-
2/3	0,080	0,43	0,66	0,025	0,0054	23,45	5,31	0,55	-	0,10	0,10	-
3/1	0,14	0,42	0,65	0,025	0,008	21,95	5,38	0,57	-	0,10	0,27	-
3/2	0,07	0,41	0,69	0,030	0,004	21,95	5,53	0,54	-	0,09	0,30	-
4/1	0,11	0,44	0,86	0,026	0,008	22,40	5,84	0,54	-	0,10	0,53	-
4/2	0,11	0,43	0,87	0,028	0,006	21,85	5,92	0,57	-	0,10	0,50	-
4/3	0,12	0,43	0,90	0,028	0,005	21,65	5,95	0,56	-	0,09	0,49	-
5/1	0,12	0,44	0,88	0,026	0,007	21,70	5,76	0,79	-	0,10	0,50	-
5/2	0,08	0,43	0,72	0,024	0,006	22,30	5,40	0,51	-	0,09	0,59	-
5/3	0,08	0,42	0,68	0,026	0,004	22,50	5,33	0,50	-	0,09	0,54	-
6/1	0,10	0,41	0,66	0,026	0,007	22,00	5,39	0,50	-	0,09	0,48	-
6/2	0,14	0,43	0,73	0,026	0,006	21,95	5,56	0,54	-	0,09	0,54	-
6/3	0,14	0,45	1,00	0,026	0,006	21,90	5,95	0,55	-	0,09	9,78	-
7/1	0,06	0,39	0,54	0,042	0,005	22,10	4,18	0,39	0,09	0,21	-	-
7/2	0,05	0,39	0,45	0,041	0,005	22,40	4,87	0,25	0,09	0,21	-	-
7/3	0,06	0,39	0,45	0,041	0,005	22,60	4,90	0,26	0,10	0,20	-	-
8/1	0,05	0,33	0,48	0,039	0,006	22,70	5,00	0,39	0,09	0,23	-	0,26
8/2	0,05	0,37	0,46	0,039	0,008	22,00	4,70	0,38	0,07	0,23	-	0,26
8/3	0,04	0,38	0,51	0,039	0,006	22,60	4,58	0,25	-	0,24	-	0,35
9/1	0,06	0,38	0,60	0,039	0,006	22,10	5,60	0,30	0,10	0,24	-	0,62
9/2	0,06	0,37	0,48	0,038	0,007	22,10	5,42	0,30	0,12	0,20	-	0,61
9/3	0,06	0,41	0,52	0,039	0,007	21,50	5,29	0,34	0,09	0,22	-	0,55
10/1	0,06	0,36	0,59	0,038	0,007	22,50	5,62	0,26	0,10	0,26	-	0,20
10/2	0,06	0,36	0,45	0,038	0,006	22,70	5,25	0,39	0,11	0,26	-	0,19
10/3	0,06	0,38	0,41	0,038	0,006	22,40	5,80	0,39	0,09	0,23	-	0,13
11/1	0,12	0,57	0,55	0,033	0,006	24,35	5,20	0,41	0,06	0,15	-	0,48
11/2	0,10	0,54	0,54	0,030	0,006	24,35	5,16	0,34	0,07	0,14	-	0,50
11/3	0,11	0,53	0,55	0,030	0,006	23,20	5,10	0,33	0,08	0,14	-	0,85

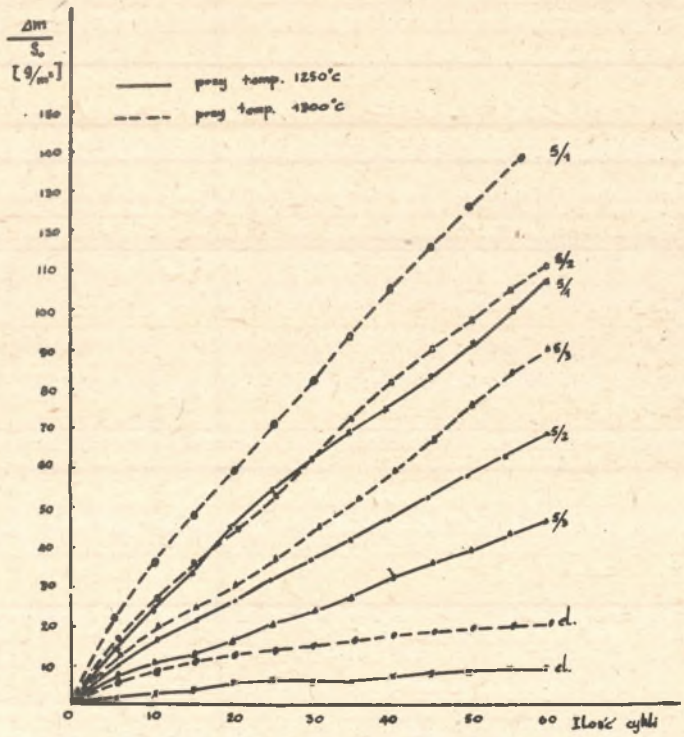

Rys. 1. Zmiana wartości $\frac{\Delta m}{S_o}$ dla stopu oporowego Fe-Cr-Al z dodatkiem tytanu po EŻP przy temp. 1250°C i 1300°C, Nr przetopu 5

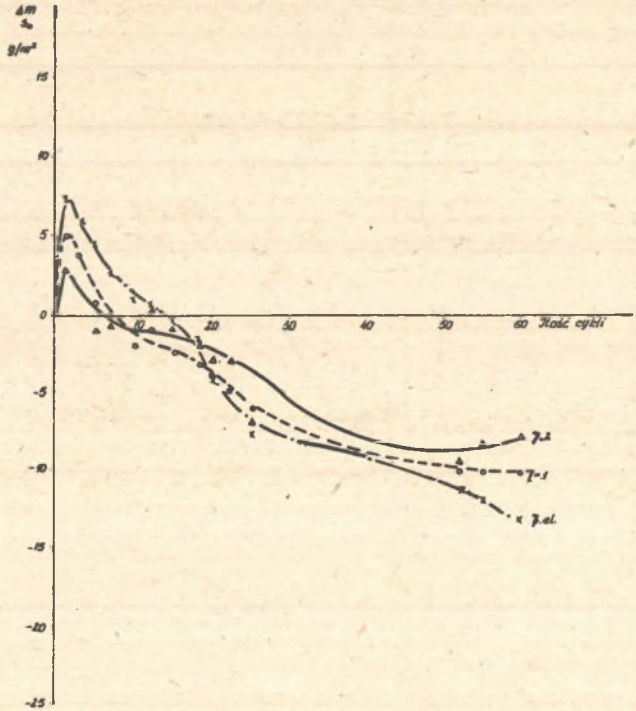

Rys. 2. Zmiana wartości $\frac{\Delta m}{S_o}$ dla stopu oporowego Fe-Cr-Al po EŻP Nr 7

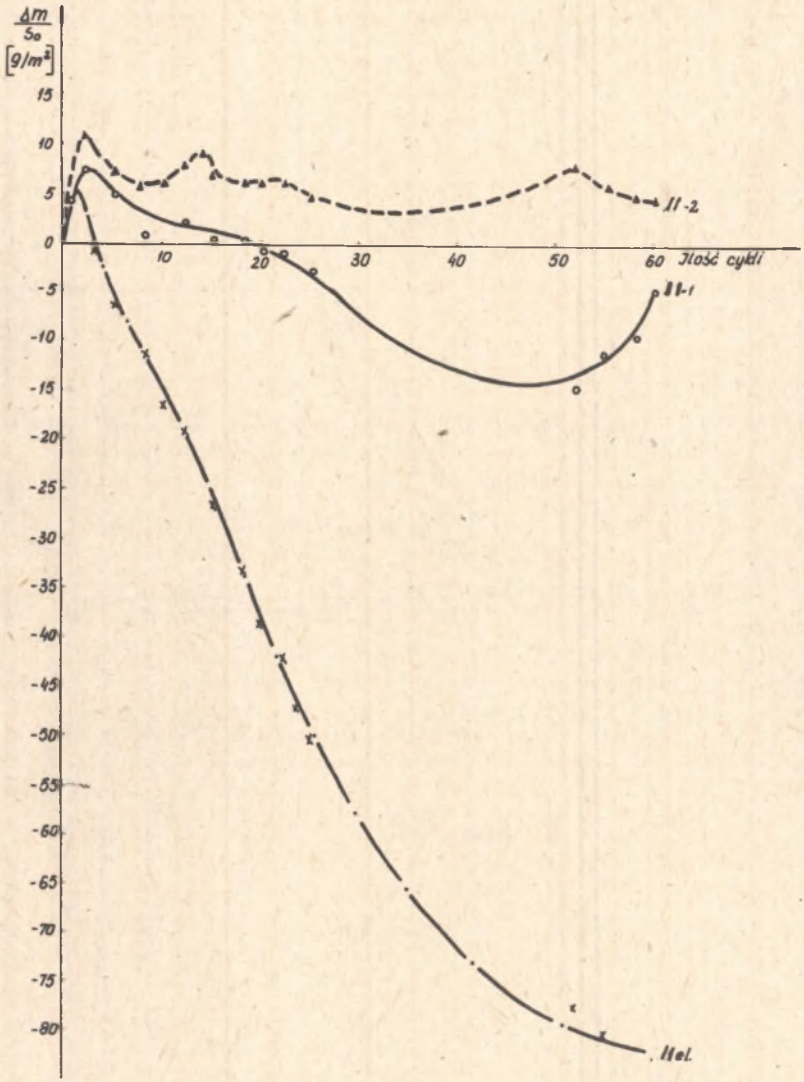

Rys. 3. Zmiana wartości $\frac{\Delta m}{S_o}$ dla stopu oporowego Fe-Cr-Al z dodatkiem NB po EŻP

Nr przetopu 11

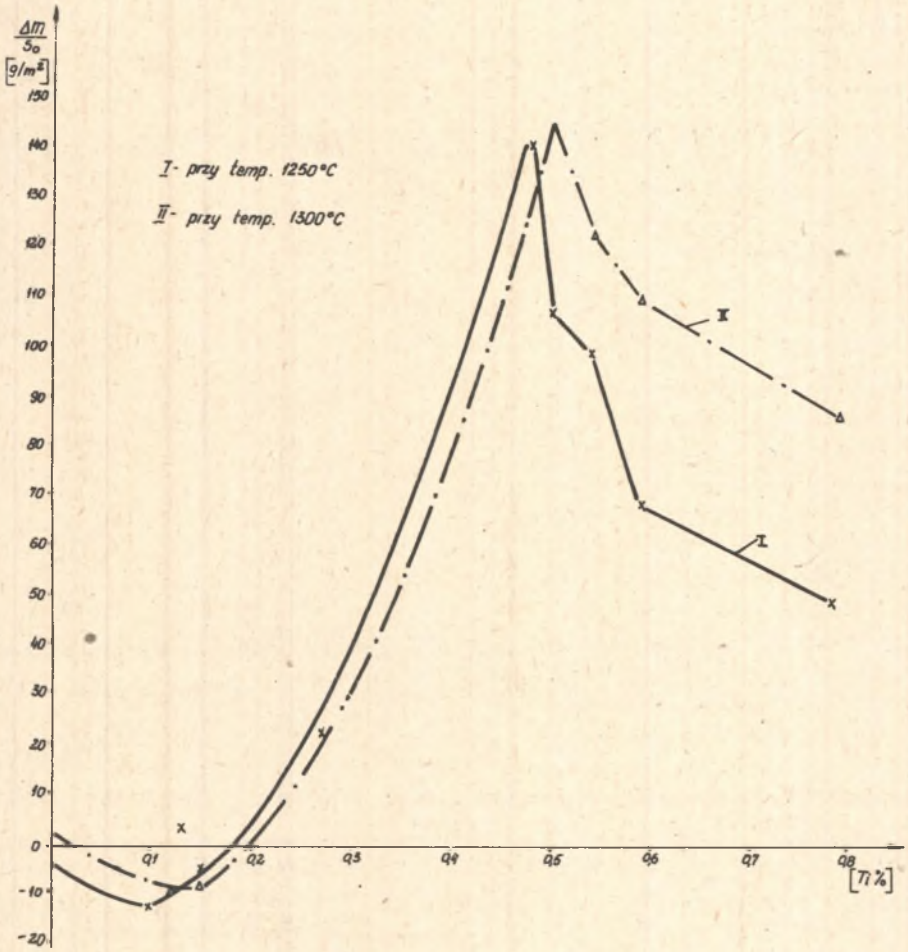

Rys. 4. Zmiana wartości $\frac{\Delta m}{S_o}$ prób stopu oporowego Fe-Cr-Al przy temp. 1250°C i 1300°C (uzyskanej elektrożużlowo) po 60 cyklach żarzenia w zależności od zawartości Ti

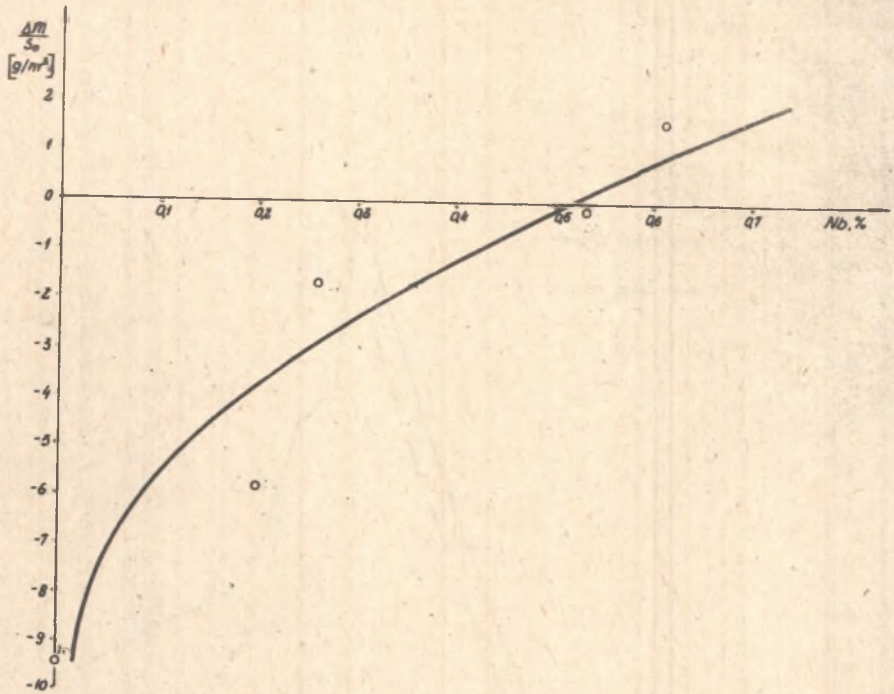

Rys. 5. Zmiana wartości $\frac{\Delta m}{S_o}$ prób stopu oporowego (uzyskanej elektrożużlowo) po 60 cyklach żarzenia w zależności od zawartości niobu

Tabela 4

Wartość $\frac{\Delta m}{S_o}$ po 60 cyklach żarzenia próbek o różnej zawartości tytanu i niobu

Nr przetopu	Zawartość tytanu [%]	Zawartość niobu [%]	Zmiana wartości $\frac{\Delta m}{S_o}$ $[g/m^2]$ prób żarzonych w temp.	
Nr próby			1250°C	1300°C
1	0	-	-5,8450	2,8450[x]
2/3	0,10	-	-14,5011	0,1062
2/2	0,13	-	-3,4607	-10,7643
2/1	0,15	-	-6,5395	- 9,1507
3/1	0,27	-	-22,1019	nie badano
6/1	0,48	-	191,7205	119,9703
4/3	0,49	-	47,3673	46,0934
5/1	0,50	-	107,0913	145,2866
5/3 i 6/2	0,54	-	100,50	132,5846
5/2	0,59	-	69,6392	111,0191
6/3	0,78	-	49,4904	97,4904
7	-	-	-9,458	nie badano
8	-	0,26	-1,720	nie badano
9	-	0,61	+1,656	nie badano
10	-	0,20	-5,827	nie badano
11	-	0,53	-0,223	nie badano

x) Wartość średnia z 3 próbek.

4. Dyskusja wyników

Z wyników badań przedstawionych na rys. 6 i 7 wynika, że ze wzrostem ilości wprowadzonego tytanu i niobu, zawartość glinu w stopie zwiększa się, co jest zjawiskiem korzystnym. W odniesieniu do żaroodporności można przypuszczać, że tytan i niob łącząc się z węglem w węgliki zapobiega wydzielaniu się węglików chromu, a tym samym pojawianiu się strefy ziarn zubożałych w chrom [2]. Z charakteru i zakresu zmian zawartości $\frac{\Delta m}{S_o}$ próbek pobranych z elektrod oraz odpowiadających im próbek stopu po EŻP wynika, że przyczepność zgorzeliny na skutek EŻP w każdym przypadku ulegała poprawie i to bez względu na to czy tytan i niob wprowadzono podczas przetopu.

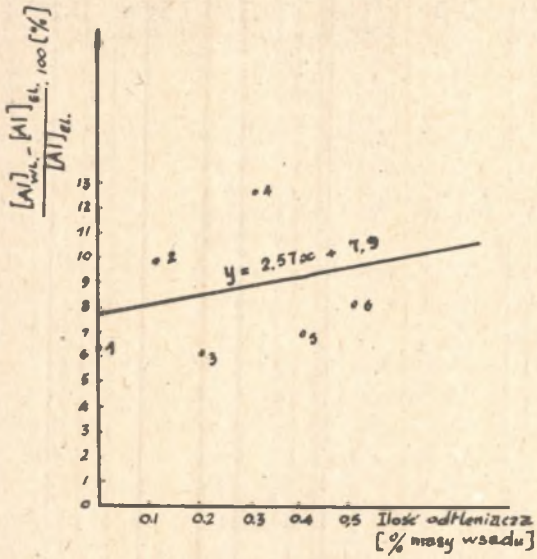

Rys. 6. Zmiany zawartości aluminium w przetapianym stopie Fe-Cr-Al w zależności od ilości Ti wprowadzonego do kąpieli żużlowej

Szczególnie znaczny efekt w zakresie poprawy przyczepności zgorzeliny uzyskano w przypadku przetopu Nr 11 (próby po EŻP 11/1 11/2). Wiąże się go w głównej mierze ze szczególnie korzystnymi warunkami tworzenia węglików niobu będącymi wynikiem zarówno stosunkowo dużej zawartości węgla jak i dużej zawartości niobu.

Wyniki badań wpływu zawartości węgla i tytanu na odporność na utlenianie stopu oporowego Fe-18Cr-3Al w wysokich temperaturach wykazały, że stopy te przy zawartości tytanu 0,2-0,4% charakteryzują się optymalną odpornością na utlenianie [3]. Badania składu warstwy zgorzeliny metodą Rtg oraz metodą elektrolityczną [3] wykazały, że stopy bez dodatku tytanu posiadały zgorzelinę zbudowaną głównie z α-Al_2O_3. Po wprowadzeniu tytanu skład zgorzeliny był następujący: Al_2O_3 ; TiO_2 oraz tlenki Al_2TiO_5 tworząc stały roztwór tlenków Al_2O_3 + TiO_2. Na stopach z zawartością 0,4% Ti tworzyła się zgorzelina z Al_2O_3 i TiO_2, a stopy z 0,6% Ti posiadały w zgorzelinie tlenki Fe_2TiO_5 o charakterystycznym czarnym zabarwieniu. Y. Shoji [3] tłumaczył to tym, że obecność tytanu w stopie powoduje tworzenie się tlenków TiO_2 z niewielką ilością Al_2TiO_5. Tworzenie się tlenków TiO_2 i Al_2TiO_5 zapewnia dobrą trwałość zgorzeliny. Jeżeli zawartość TiO_2 w zgorzelinie (w której głównym składnikiem jest Al_2O_3) jest zbyt duża, to

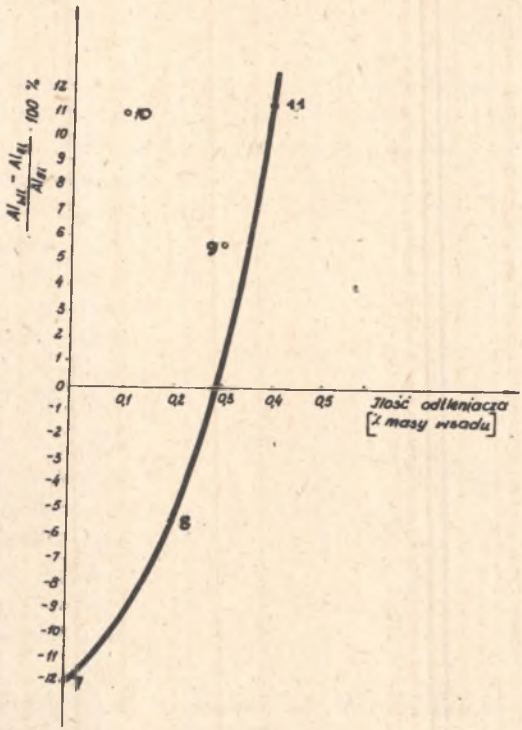

Rys. 7. Zmiany zawartości aluminium w przetapianym stopie Fe-Cr-Al w zależności od ilości Nb wprowadzonego do kąpieli żużlowej

wówczas zmniejszą się własności ochronne zgorzeliny w wyniku tworzenia się w zgorzelinie tlenków $(Cr, Fe)_2 TiO_5$ - wynikiem czego jest zmiana przewodności właściwej zgorzeliny.

5. Wnioski

Przeprowadzone badania wpływu mikrododatków tytanu i niobu na żaroodporność stopów oporowych Fe-Cr-Al prowadzą do następujących wniosków:

1. Szczególnie dobrą przyczepność zgorzeliny w warunkach zmiennych temperatur wykazują stopy oporowe Fe-Cr-Al, które w czasie elektrożużlowego przetapiania intensywnie odtleniono przy użyciu odpowiednio dobranych odtleniaczy.
2. Wprowadzenie tytanu i niobu do tego typu stopu zwiększa przyczepność zgorzeliny do podłoża.
3. Przyczepność zgorzeliny do podłoża zwiększa się ze wzrostem zawartości niobu i zawartości tytanu w zakresie 0,2-0,5%.

LITERATURA

[1] Łatasz J.W., Miedowar B.T.: Elektroszłakowyj pierepław, Mietałłurgija 1970.

[2] Colombier L., Hochman J.: Stale odporne na korozję i stale żaroodporne, Śląsk 1964.

[3] Y. Shoji, S. Akijyama i inni: The Journal of the Iron and Steel institute of Japan, Nr 1-1976, s. 108-125.

ВЛИЯНИЕ МИКРОДОБАВОК ТИТАНА И НИОБИЯ
НА ЖАРОСТОЙКОСТЬ СПЛАВОВ Fe-Cr-Al

Р е з ю м е

Исследовано влияние микродобавок титана и ниобия на адгезию окалины сплавов Fe-Cr-Al накаливаемых в атмосфере воздуха в условиях изменяющихся температур.

Доказано, что особенно хорошей адгезией окалины характеризуются опорные сплавы, которое во время электрошлакового переплава интенсивно восстановливаются с помощью соответствующих восстановителей а также модифицированные титаном и ниобием сплавы во время электрошлакового переплава. Окалина возникающая на опорных сплавах Fe-Cr-Al с содержанием 0,5% Ti характеризуется наибольшей адгезией.

THE EFFECT OF SMALL AMOUNT OF TITANIUM AND NIOBIUM
ON HEAT-RESISTANCE OF RESISTANT ALLOYS Fe-Cr-Al

S u m m a r y

The effect of small amount of titanium and niobium on adherence scales of resistant alloys Fe-Cr-Al glowed in air atmosphere under changeable temperature has been studied.

It has been stated, that adherence scales of resistant alloys Fe-Cr-Al which was melted by ESR and deoxidied by Ti, Nb is better. The scale, which was treated in alloy Fe-Cr-Al containing 0,5% Ti is characterized by the biggest adherence.